

ХАРІЄНТИЗМ У СИСТЕМІ СТИЛІСТИЧНИХ РЕСУРСІВ: ТРОП ЧИ СТИЛІСТИЧНА ФІГУРА?

Жанна Колоїз

Колоїз Ж. Харієнтизм у системі стилістичних ресурсів: троп чи стилістична фігура?

У статті репрезентовано окремі моменти кількостолітньої історії вивчення тропів і фігур, що заклало міцне підґрунтя для розбудови риторико-стилістичної теорії, однак залишило ще чимало не розв'язаних, а подекуди й дискусійних питань. Акцентовано на тому, що деякі стилістичні явища залишилися, так би мовити, обділеними увагою, зрідка актуалізуються в наукових доробках, час від часу з'являються в науковому обігові в так званому класичному оформленні. З-поміж них — харієнтизм, який, безумовно, має потужний стилістичний потенціал, замасковано виражаючи делікатно-глузливо-критичне ставлення мовця до співучасника комунікації. Делікатне глузування, або глузливий есарт, ґрунтований на вдованій миловидності, лоб'язності, інакше кажучи, харієнтизм, розглянуто з позицій реалізації й у словесній, і в синтаксичній формах, що засвідчує парадигматичну природу творення, яка може набувати синтагматичного характеру.

Ключові слова: троп, фігура, стилістична фігура, стилістичний ресурс, харієнтизм, удавана миловидність, приховане (делікатне) глузування.

Koloiz Zh. V. Charientismos at the system of stylistic resources: is it trope or stylistic figures of speech?

The article is devoted to an extensive study of theoretical information about such stylistic phenomenon as charientismos. The place of this phenomenon is revealed in typology of language stylistic resources. The research is described the main ways for clarification of the concept "charientismos" and is offered author's definition of it. The features of charientismos using in modern speech are also illustrated. We represent some moments of several-hundred-years-old history of tropes and figures of speech studies. Those moments that are become a strong foundation for developing of rhetorical and stylistic theory, but that are left plenty of unresolved and sometimes even controversial issues.

The paper is focused on some stylistic phenomena that were deprived of attention, were really seldom examined at researches and only sometimes were appeared in linguistic circulation on so-called classical arrangement. One of them is charientismos. It has got the powerful stylistic potential that expresses hidden delicate-ridicule-critical speaker's attitude to participants of communication. The attention is also drawn to the fact that charientismos is still "looking for" its place at the system of stylistic resources. It is belonged whether to tropes, or to stylistic figures of speech, or to quasi-tropes. At the same time offered modern classification schemes and defining this stylistic-rhetorical phenomenon are realized "according to tradition". Delicate ridicule

or mocking joke that is based on feigned prettiness, courtesy, in other word – charientismos, is considered from the position of realization both in verbal and in syntactic form. This way of investigation proves paradigmatic nature of creation that can obtain syntagmatic nature.

Key words: *trope, figure of speech, stylistic figure of speech, stylistic resource, charientismos, feigned prettiness, hidden (delicate) ridicule.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Проблема вивчення стилістичних ресурсів не нова: так звані зображально-виражальні засоби мови і мовлення віддавна викликали зацікавлення науковців філологічної царини (як літературознавців, так і мовознавців). Це сприяло становленню стилістики як науки, дало змогу з'ясувати сутність вузлових стилістичних понять, випрацювати принципи їх класифікацій, детально схарактеризувати ті чи ті зразки стилістичних, зокрема й мовностилістичних, ресурсів і т.ін. Однак, без жодних сумнівів, стилістична теорія не є викінченою, деякі моменти продовжують залишатися дискусійними, подекуди вимагають нових підходів, переосмислення, доповнення, конкретизації, інакше кажучи, подальших наукових досліджень, які стосуються, наприклад, диференціації стилістичних засобів і прийомів, стилістичних тропів і фігур мовлення, що ставали об'єктом наукових студій як «в історичному перерізі» (В. Домбровський, З. Куньч, Ю. Шерех та ін.), так і з урахуванням здобутків сучасної наукової парадигми (Т. Беценко, С. Єрмоленко, В. Желязкова, І. Кочан, Л. Мацько, О. Мацько, М. Навальна, А. Попович, О. Сидоренко, Н. Сологуб, Л. Струганець, Л. Шевченко та ін.).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри серйозні напрацювання в царинах стилістики, прагматилістики, лінгвістичного аналізу тексту тощо є певні вразливі моменти, скажімо, у вченні про тропи та фігури, яке своїм корінням сягає античних часів і яке, як відомо, пов'язує із класичною риторикою. Традиційно поняття «риторична фігура» і «стилістична фігура» отожднюють, хоч подекуди натрапляємо й на класифікаційні схеми так званих риторичних фігур, які передбачають синтаксичні та стилістичні різновиди – синтаксичні та стилістичні фігури (Т. Плеханова). Окремішню позицію посідають так звані словесні фігури, або тропи. Вочевидь, варто зауважити, що тропи і фігури здебільшого репрезентують як такі, що перебувають у відношеннях сурядності, де перші (явища парадигматичного характеру) кваліфікують як мовностилістичні звороти, які засвідчують уживання «слова або вислову в непрямому, переносному значенні для досягнення

відповідного зображально-виражального ефекту» [16, с. 692–693] (пор.: «Тропом називаємо такий вислів, у якому для унаочнення образу слово, назва якогось предмета замінена іншим на основі асоціативного зв'язку, яким дотичні уявлення об'єднані в нашій свідомості» [3, с. 54]; другі (явища синтагматичного характеру) — як мовностилістичні звороти, що вирізняються особливою синтаксичною організацією висловлення «для досягнення відповідного зображально-виражального ефекту» [16, с. 756]. У такому разі диференційні межі досить хисткі, оскільки, як бачимо, і тропи, і фігури зорієнтовані на незвичне, небуденне, неординарне, екстравагантне слововживання задля посилення зображально-виражальних можливостей мовлення. Звідси, відповідно, і непослідовне уналежнення одного й того ж явища чи то до тропів, чи то до фігур.

Класифікаційні схеми стилістичних ресурсів, уведені в сучасний вітчизняний науковий обіг, ґрунтовані на найдавніших спробах диференціювати відповідним чином стилістичні засоби мовлення [8–10, 13]. Щоправда, комплексний, ґрунтовний аналіз отримала обмежена, хоч і не мінімальна, їх кількість. Деякі, як-от харієнтизм, чомусь обділені науковою увагою.

Мета запропонованої статті — поглиблення теоретичних відомостей про відповідне стилістичне явище. Задля цього виконали низку завдань, з-поміж яких найосновнішими є: 1) виявити місце харієнтизму в типології стилістичних ресурсів мови загалом; 2) окреслити основні підходи до з'ясування сутності поняття «харієнтизм» і подати власне його потрактування; 3) проілюструвати особливості використання харієнтизмів на прикладах.

Виклад основного матеріалу. Стилістичні ресурси на зразок тропів і фігур були об'єктом вивчення ще у класичній риторичі, що, без жодних сумнівів, стала підґрунтям розбудови теоретичних відомостей сучасної стилістики загалом, а також взаємопов'язаних із нею наукових царин. Систематизацію «риторико-стилістичних засобів мовлення» [7, с. 157] здійснювали різні вчені різних часових відтинків і на основі різних класифікаційних принципів [8], що сприяло появі розмаїття класифікаційних типологій, які не вирізнялися й не вирізняються чіткістю, зручністю, виразністю, а головне, однотайністю. Адже, цілком закономірно, що класичне й сучасне потрактування, скажімо, тропів і фігур не збігається. Наприклад, відомий ритор Т. Прокопович ототожнював відповідні поняття, зауважуючи, що до мовної фігури варто уналежнювати будь-який спосіб висловлення, який відрізняється від звичного (зазвичай прийнятого) вишуканістю та витонченістю:

«Фігури греки називають *schemata*, тобто образи, оскільки вони так само, як фарби оздоблюють картину, а картини — стіну, забарвлюють мовлення» [14, с. 235]. Пор. також: *тропом* «називаємо такий вислів, у якому для унаочнення образу слово, назва якогось предмета замінена іншим на основі асоціативного зв'язку, яким дотичні уявлення об'єднані в нашій свідомості» [3, с. 54] і *трон* (гр. *trōpos* — «мовний зворот») — «переносне вживання слів, при якому відбувається нарощення змісту і конотації» [10, с. 451].

Окрім того, термін «фігура» використовують як у широкому, так і у вузькому витлумаченні: з одного боку, це будь-який мовний зворот, зорієнтований на незвичність слововживання, посилення емоційності, образності висловлення, інакше кажучи, на оздоблення мовлення; з іншого, — «звороти і синтаксичні побудови, які, на відміну від тропів, не додають нового змісту, а посилюють естетичний вплив мови» [10, с. 452]. Відсутність загальноприйнятого потрактування відповідних явищ унеможливила побудову досконалої, викінченої, філігранної типології, зокрема стилістичних фігур. На етапі становлення вітчизняного риторико-стилістичного вчення побутувала думка про наявність трьох основних різновидів стилістичних фігур, виокремлених відповідно до мети, яку ставив перед собою мовець, до того, до чого він прагнув, чого хотів досягти. Її сповідував, наприклад, видатний діяч епохи бароко Т. Прокопович, диференціювавши всі фігури на: 1) ті, що служать для повчання (наприклад, *аналепсис*, *антизевгменон*, *дiazевгменон*, *епаналепсис*, *пролепсис* і т. ін.); 2) ті, що служать для насолоди, тобто отримання вищого ступеня задоволення (наприклад, *анаклаза*, *антитеза*, *антитетон*, *автономазія*, *дієреза*, *метафора*, *метонімія*, *синекдоха*, *перифраза*, *ономатопея*, *оксиморон* і т. ін.); 3) ті, що спонукають до переживань, збуджують відповідні емоції (наприклад, *антифраза*, *антистрофа*, *апострофа*, *емфаза*, *гіпербола* і т. ін.). Спрощена класифікаційна схема має такий вигляд (рис. 1).

Заслугове на увагу систематизація риторико-стилістичних ресурсів, запропонована М. Ломоносовим («Коротке скерування до красномовства» (1743)), що являла собою так звану двохступеневу систему, ґрунтовану на двох основних ознаках: 1) тип мовної одиниці, значення якої модифікується («мовний зворот» чи «речення»; 2) механізм перетворення значення відповідної одиниці. Узагальнена класифікаційна схема уналежнює такі різновиди (рис. 2).

Кожен із виокремлених різновидів отримує подальшу диференціацію, об'єднує певну кількість найпоширеніших зразків, які в сукупності являють собою єдиний комплекс, елементи якого

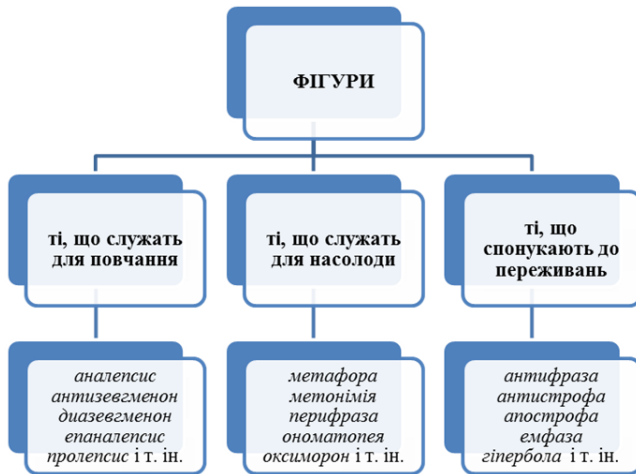

Рис. 1. Типологія риторико-стилістичних фігур
(за Т. Прокоповичем)

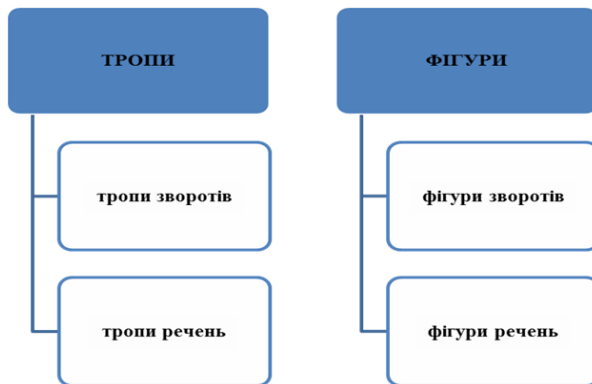

Рис. 2. Спрощена типологія риторико-стилістичних ресурсів
(за М. Ломоносовим)

подекуди є маловідомими, а то й зовсім незрозумілими без додаткових коментарів: I.: 1) *тропи зворотів* (метафора, синекдоха, метонімія, антономазія, катахреза, металепсис); 2) *тропи речень* (алегорія, парафраза, емпфаза, гіпербола, іронія); II.: 1) *фігури зворотів* (повтор, повторення («усугубление»), однозначність («единознаменованіє»), градація («восхождение»), політотон («наклоненіє»), полісиндетон

(«многосоюзиє»), асиндетон («безсполучниковість»), парономазія («согласование»); 2) *фігури речень* (епітет («определение»), сентенція («изречение»), риторичне запитання («вопросение»), апострофа («обращение») і т. ін.; усього 26 структурних елементів) [15]. Відповідна систематизація дещо модифікована, стрункіша у праці М. Кошанського «Загальна риторика» (1818), передбачає розлогу диференціацію насамперед фігур [6].

Значно пізніше, на початку минулого століття, український дослідник В. Домбровський (у праці «Українська стилістика і ритміка» (1924)) репрезентує власну типологію (уже стилістичних!) фігур¹, вибудовану з урахуванням того «чи фігура змінє тільки зовнішню, звукову, форму вислову, чи внутрішню, логічно-синтаксичну, його побудову» [3, с. 102]. Запропонована класифікація передбачає три різновиди з подальшим розгалуженням. Схематично це має такий вигляд (рис. 3).

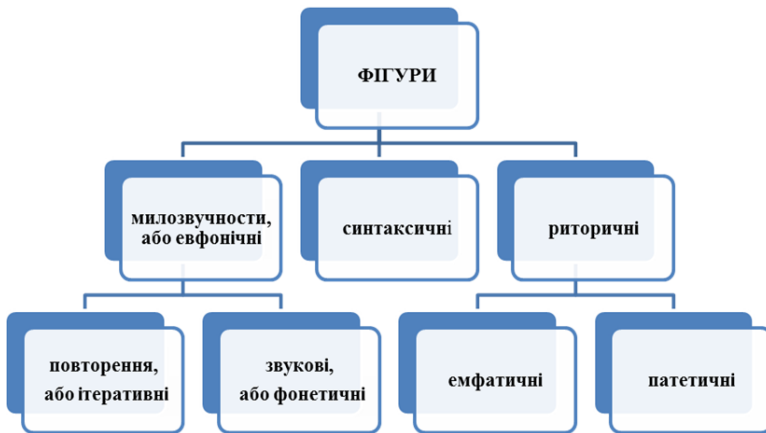

Рис. 3. Типологія стилістичних фігур
(за В. Домбровським)

Представлена типологія не обмежується двома рівнями, має продовження, передбачає конкретизований комплексний аналіз

¹ Науковець диференціює тропи та фігури. До тропів («картинних та емоційних форм виразу»), згідно з його позицією, варто зараховувати такі, як-от: *епітет, порівняння, метафора, персоніфікація, алегорія, метонімія, перифраза, евфемізм, синекдоха, гіпербола, літота, аллюзія, іронія, катахреза* [3, с. 51–100].

відповідних стилістичних ресурсів². Однак попри очевидну деталізацію така стилістична фігура, як харієнтизм, залишається поза увагою науковця. Натомість, на неї натрапляємо в латинськомовному посібнику Т.Прокоповича «Про риторичне мистецтво» (1706) та «Короткому скеруванні до красномовства» (1743) М. Ломоносова: перший розглядає харієнтизм серед фігур, «які служать для насолоди», відводячи йому шосту за порядком представлення позицію з-поміж двадцяти семи і витлумачуючи відповідне явище «як дотепну фігуру», яку використовують тоді, коли говорять про когось «хоч і колько, але з певною люб'язністю, так що вона (фігура), зрозуміло, завдає неприємностей лише тому, кого стосується, для решти ж слухачів, мабуть, приємна і приносить задоволення» [14, с. 253]; другий — уналежнює його до «тропів речень», подаючи харієнтизм поруч із сарказмом та астеїзмом як «найзнатніші» різновиди іронії³ і кваліфікуючи його як засіб, яким послуговуються тоді, «коли вказують на що-небудь дивне, смішне або непристойне» [15, с. 133]. Щоправда, ілюстрації, які супроводжують давні дефініції, не забезпечують адекватного розуміння відповідного явища. Наприклад: *Подумайте о его лице и о одежде, до земли протяженной* [15, с. 133]; доволі важко без спеціальної підготовки зрозуміти, що в такому контекстові чи то дивного, чи то смішного, чи то непристойного⁴.

Саме такий підхід і таке ломоносівське витлумачення (без будь-яких змін) подекуди актуалізовані в сучасних наукових доробках [5, с. 69], [2, с. 36]. Дехто з науковців вибудовував свою дефініцію, відштовхуючись від потрактування Т.Прокоповича, наприклад: *харієнтизм* (гр. *charientismos* — жарт; приємно використати) —

² Відповідні стилістичні ресурси (стилістичні фігури), окрім синтаксичних, які «охоплюють формальні зміни у складі речень», засвідчують таке розгалуження: 1) ітеративні фігури (*епаналепса, епанастрофа, анафора, епіфора, цикл, рефрен*); 2) фонетичні фігури (*алітерація, асонанція, рима, паронимазія, анномінація, ономаіопея*); 3) синтаксичні фігури (*паралелізм, інверсія, хіазм, асіндет, полісіндет, парантеза, ярмо, анаколут*); 4) емфатичні фігури (*антитеза, оксимора, парадокс, ступенювання, епексегеза, дієреза*); 5) патетичні фігури (*оклик, апострофа, риторичне запитання, сумнів, апокрифа, апосіопеза, епанортоза*) [3, с. 102–151].

³ За іншим підходом іронію поділяють на: 1) сарказм; 2) діасирм; 3) мімесиз; 4) харієнтизм («чорно-дотепна відповідь на грубість»); 5) астеїзм [15, с. 138].

⁴ Услід за М. Ломоносовим як один із «трех родів іронії» розглядає харієнтизм М. Кошанський. Кваліфікуючи іронію як насмішку (пор.: *сарказм* — «найудливіша насмішка в наказовому способі над нещасним, безсилим або померлим»; *астеїзм* — «кольке глузування»), оратор витлумачує *харієнтизм* як «кумедний, приємний жарт» [6, с. 117].

«троп, що використовується як засіб сказати про погане приємними словами; делікатний вираз» [10, с. 452]. Така дефініція знайшла своє відображення в низці навчальних посібників, підручників, монографій, статей і т.ін., передовсім зі стилістики й риторики, однак науковці обмежують теоретичні відомості чи то кількаслівними коментарями, іноді супроводжуваними ілюстраціями, наприклад: 1) *харієнтизм* — це вдавана миловидність (пор. мовою оригіналу: «миловидное притворство») [4, 12]; 2) харієнтизм — це «м'який, добрий жарт» [1, с. 60]. Крайне, так би мовити, витлумачення підтверджує «нова» ілюстрація, однак без будь-якого пояснення [1, с. 60].

На принагідний аналіз, підтверджений ілюстративним матеріалом, натрапляємо в найновіших наукових студіях. Досліджуючи двозначність мовлення крізь призму стилістичного аспекту, зокрема аналізуючи тактики, що реалізують техніку антифразису, В. Москвін (з-поміж іншого) апелює й до харієнтизму, осмислюючи його з позицій теоретичних відомостей, що стабілізувалися в науковому обігові ще в ХІХ столітті. Пор.: *харієнтизм* (грец. *χαριεντισμός* «дотепність») — «висловлення негативної оцінки у вигляді позитивної», «шпилька під личиною приємності» («festiva dictio, cum amoenitate mordax», що буквально означає: «урочистий вислів з уїдливою приємністю» [11, с. 99]. Проте і в цій праці не знаходимо відповіді на питання: Харієнтизм є тропом чи фігурою? У чому його специфіка і чим він відрізняється від інших, так би мовити, пом'якшувальних, делікатних висловів на зразок евфемізмів і перифраз?

На перше питання свого часу намагався дати відповідь Г. Хазагеров, наголошуючи на тому, що таке явище, як харієнтизм не належить ні до стилістичних фігур, ні до тропів: найочевидніше його варто кваліфікувати як квазітроп, де *квазі-* — це «перша частина складних слів, що значенням відповідає прикметникам несправжній, уявний», а відтак пропонує його називати мовленнєвим жанром або типом мовлення. Як аргумент, актуалізує думку про те, що сама іронія, уналежнована здебільшого до тропів, засвідчує в цьому плані перехідний характер, оскільки чимало явищ, пов'язаних із «глузуванням, насмішкою», не мають жодного стосунку до використання слів у переносному значенні [17, с. 288]. Така наукова позиція, гадаємо, не позбавлена певних дискусійних моментів, оскільки дослідник, репрезентуючи харієнтизм у відповідній словниковій статті, витлумачує його через грецький відповідник («люб'язність, жарт», *graciosa pugatio*, що дослівно означає «миловидне (делікатне) відхилення»), а саме: «вправне, винахідливе і веселе мовлення, яке розуміли як особливий

троп і розглядали у групі тропів іронії» [17, с. 306]. У такому разі, вочевидь, варто було б дотримуватися послідовної лінії й подати дефініцію через належність, згідно з позицією автора, до квазітропів і, відповідно, до мовленнєвого жанру чи типу мовлення. Недомовленість породжує невизначеність і низку проблемних, ще остаточно не розв'язаних питань.

Наразі беззаперечним залишається те, що харієнтизм є різновидом іронії, стилістичним ресурсом, який замасковано виражає делікатно-глузливо-критичне ставлення мовця до співучасника комунікації (реального чи уявного, конкретного чи узагальненого і т.ін.). Твердження про те, що харієнтизм можна найменувати квазітропом, небезпідставне, адже, як відомо, зарахування тих чи тих мовних засобів до тропів або фігур великою мірою зумовлене традицією, мовляв, так історично склалося. Хоч, як свідчить проаналізований матеріал, і тогочасні, і сучасні дослідники не є одностайними ні у кваліфікації тропів і фігур, ні у «приписуванні» харієнтизму відповідного статусу. Те, що ми називаємо делікатним глузуванням (глузливим жартом), реалізується і у словесній, і в синтаксичній формах. Наприклад: мовний зворот *гнат безп'ятий* — «біс, чорт; нечиста сила» (евфемізм, перифраза, фразеологізм) є тропом, бо засвідчує переосмислення мовної одиниці, інакше кажучи, природа його творення є парадигматичною. Однак може набувати синтагматичного характеру, як-от у діалозі:

- *Я надсилав вам резюме... Хочу у вас працювати...*
- *Прізвище?*
- *Безп'ятко...*
- *Авжеж! Гнатко безп'ятко!*

Мовець делікатно виражає своє глузливо-критичне ставлення до співрозмовника: за нібито делікатною зовнішньою оболонкою прихована насмішка; нібито жартуючи, один з учасників комунікації провокує іншого на навмисні дії, аби отримати відповідну реакцію й прийняти відповідне рішення стосовно претендента. А це засвідчує те, що не завжди можна однозначно розмежувати тропи і стилістичні фігури. «оскільки нове значення одиниці може реалізуватися в новій для неї синтаксичній конструкції» [16, с. 757].

Цілком імовірно, що харієнтизм — це той мовний засіб, який є перехідним явищем між тропами і фігурами. Підтвердженням сказаного слугує низка фразеологічно-перифрастично-евфемістичних зворотів іронічно-жартівливого характеру, наприклад: *Ой, бачу, братику, скучив ти за дядьковою (татовою, дідовою, Івановою)*

хатою! (пор.: дядькова (татова, дідова, Іванова) хата — «в'язниця»); *Розумію! Кебетливий! Розраховували на баранець в папірець (куку в руку)?* (пор.: баранець в папірець, куку в руку — «хабар»); — *Сьогодні я не можу фізично навантажуватися. — Дивно! Завжди могла! Що демонстрація? (революція, червоні дні календаря, восьме березня, місячний звіт, гості з Червонограда, родичі з помідорами (на червоних жигулях), червоний ферарі в гаражі)?* (пор.: демонстрація, революція, червоні дні календаря, восьме березня, місячний звіт, гості з Червонограда, родичі з помідорами (на червоних жигулях), червоний ферарі в гаражі — «менструація»). Такі мовні звороти є пом'якшувальними, маскувальними, з одного боку, їх використовують замість слів, що здебільшого сприймаються як небажані; з іншого, — в умовах контекстуального оточення вони нарощують конотації й забезпечують іронічний ефект: мовець, послуговуючись делікатними висловами, не лише називає ті чи ті явища, події, факти, але й оцінює їх, уникаючи при цьому категоричності, подекуди й прямої дошкульності, певним чином завуальовує справжнє ставлення до ситуації.

Харієнтизм як стилістична фігура зазвичай оприявнює суперечність між букввальним смислом «делікатного вислову» та підтекстом. Декодувати невідповідність допомагає не лише ситуація, але й структура контексту та відповідне інтонаційне оформлення. Наприклад:

I. — Наслідками занепаду редукованих у системі голосних е... У системі голосних е наслідки занепаду редукованих... .

— *Що ще скажете?*

— *Наслідки занепаду редукованих... Ви ж знаєте...*

— *Прекрасно! Просто чудово! Більш точної і лаконічної відповіді я ще не чула! Дякую!*

II. — Я вже вдома!

— *Яке щастя! А я й не очікувала тебе так скоро!*

III. — Ніколи не хвалю себе просто так. Такий ось я молодець... .

— *Справжнісінький тобі ангел!*

IV. — Погода шепоче: купи пальто... .

— *Зарплата шепоче: і так тепло!*

V. — Чи ти думав про свою стареньку матір, коли вчиняв крадіжку?

— *Думав! Але нічого путнього для неї не знайшлося!*

У проілюстрованих прикладах харієнтизм ґрунтований на невідповідності прямого і контекстуально зумовленого значення слова,

що створює ефект удаваної миловидності, делікатності. Так, скажімо, у першому разі замінено нетолерантне, образливе висловлення на зразок: *Жах! Просто жах! Такого абсурду я ще не чула! Ідіть геть!* Для адекватного сприйняття і розуміння харієнтизму варто мати у своєму розпорядженні двочленну структуру: 1) зображення ситуації; 2) глузливо-критична її оцінка з використанням «пристойних» мовних засобів.

Упадає в око те, що харієнтизм найчастіше актуалізований у діалогічних ситуаціях. Наведемо інші приклади:

I. — Вирішила сісти на дієту. Позбулася всієї шкідливої їжі в холодильнику.

— І як? Було смачно?!;

II. — Якщо чесно, то я і до коронавірусу так жив. . .

— Уранці в найближчий магазин, літр антисептика і на самоізоляцію?!;

III. — Криза дісталася й до мене!

— Їси сыр з пліснявою, п'єш старе вино і їздиш на машині без даху?!;

IV. — Я добра, але про це ніхто не знає. . .

— А ті, що знали, уже нікому не розкажуть!;

V. — Ваші собаки знову гналися за чоловіком на мотоциклі!

— Та невже? Я й не знала, що в моїх собак є мотоцикл!

Глузливо-критична оцінка, яку висловлює той чи той мовець, послуговуючись харієнтизмами, є негативною, що, так би мовити, подається «під прикриттям», під виглядом позитивної; миловидність є вдаваною, бо в результаті — колюча, десь-не-десь уїдливо-ущипливо-дошкульна реакція на конкретну комунікативну ситуацію, на ті умови й обставини, у яких опиняються комуніканти, один із яких відповідним чином реагує на них. Вочевидь, харієнтизм засвідчує як структурно-семантичну, функційно-стилістичну, так і прагматичну неоднорідність. Задля їх виявлення потрібне вичерпне, скрупульозне, фундаментальне, комплексне дослідження. Однак це вже предмет обговорення для наступної наукової студії.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Узагальнюючи зауважимо: попри те, що тропи і фігури віддавна викликали науковий інтерес, а їх вивчення має кількастолітню історію, відбувалося з урахуванням різних аспектів і на основі розмаїтого фактичного матеріалу, донині в теорії риторико-стилістичних ресурсів залишається ще чимало дискусійних моментів (подекуди і «білих плям», «незаповнених лакун» і т. ін.). Деякі стилістичні явища залишилися,

так би мовити, обділеними увагою, зрідка актуалізуються в наукових доробках, час від часу з'являються в науковому обігові в так званому класичному оформленні. З-поміж них — харієнтизм, який, безумовно, має потужний стилістичний потенціал, замасковано виражаючи делікатно-глузливо-критичне ставлення мовця до співучасника комунікації.

Харієнтизм дотепер «шукає» свого місця в системі стилістичних ресурсів: його уналежнюють чи то до тропів, чи то до стилістичних фігур, чи то до квазітропів. Запропоновані сучасні класифікаційні схеми, потрактування відповідного риторико-стилістичного явища здійснюється, так би мовити, «за традицією». Делікатне глузування, або глузливий жарт, ґрунтований на вдаваній миловидності, люб'язності, інакше кажучи, харієнтизм, реалізується і у словесній, і в синтаксичній формах, засвідчує парадигматичну природу творення, яка може набувати синтагматичного характеру.

У подальшому вектор наукових пошуків плануємо скерувати на дослідження прагматичних особливостей харієнтизму як стилістичної фігури.

Література

1. Агафонова Н. Д., Нектаревская Ю. Б. Тропы тождества и контраста в произведениях В. П. Аксёнова. *Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты*. 2020. № 25–2. С. 58–63.
2. Гейко С. М. Трансформація змісту поняття «іронія» в генезі історико-філософських парадигм. *Гуманітарні студії* : зб. наук. праць. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2007. Вип. 2. С. 31–37.
3. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поетика. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2008. 488 с.
4. Зайцева Т. Н. Некоторые средства выражения остроумия (на материале французских водевилей). *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Гуманитарные науки*. Москва : ФГБОУ ВО МГЛУ, 2019. Вып. 8 (824). С. 45–57.
5. Калита О. М. Засоби іронії в малій прозі (кінець ХХ — початок ХХІ століття) : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 238 с.
6. Кошанский Н. Ф. Риторика. Москва : Издательский дом «Русская панорама»; Изд-во «Кафедра», 2013. 320 с.

7. Куньч З. Й. Класифікація мовностилістичних засобів у риторичному вченні Теофана Прокоповича. *Термінологічний вісник*. 2015. Вип. 3 (1). С. 157–164.
8. Куньч З. Й. Українська риторична термінологія: історія і сучасність : монографія. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. 216 с.
9. Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с.
10. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
11. Москвин В. П. Двусмысленность речи: стилистический аспект. *Вестник Томского государственного университета. Филология*. 2021. № 70. С. 90–120.
12. Мусийчук М. В. Коммуникативный механизм юмора через призму иронии как приема остроумия. *Гуманитарные науки в Сибири*. 2009. № 1. С. 68–72.
13. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2000. 248 с.
14. Прокопович Ф. Об искусстве риторическом десять книг / пер. Г. А. Стратановского. Москва ; Санкт-Петербург : Альянс-Архео, 2020. 488 с.
15. Риторика М. В. Ломоносова / П. Е. Бухаркин, С. С. Волков и др. Санкт-Петербург : Нестор-История, 2017. 632 с.
16. Українська мова : Енциклопедія / М. В. Русанівський та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. 842 с.
17. Хаззагеров Г. Г. Риторический словарь. 2-е изд., стереотип. Москва : ФЛИНТА, 2011. 432 с.

References

1. Agafonova N. D., Nektarevskaya Yu. B. Tropyi tozhdestva i kontrasta v proizvedeniyah V. P. AksYonova. *Lingvovitoricheskaya paradigma: teoreticheskie i prikladnyie aspektyi*. 2020. N 25–2. S. 58–63.
2. Heiko S. M. Transformatsiia zmistu poniattia “ironiia” v henezi istoryko-filosofskykh paradyhm. *Humanitarni studii : zb. nauk. prats*. Kyiv : VPTs “Kyivskiy universytet”, 2007. Vyp. 2. S. 31–37.

3. Dombrovskiy V. Ukrainska stylistyka i rytmika. Ukrainska poetyka. Drohobych : Vydavnycha firma "Vidrozhennia", 2008. 488 s.
4. Zaytseva T.N. Nekotorye sredstva vyirazheniya ostroumiya (na materiale frantsuzskikh vodeviley). *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. Gumanitarnyye nauki*. Moskva : FGBOU VO MGLU, 2019. Vyp. 8 (824). S. 45–57.
5. Kalyta O.M. Zasoby ironii v malii prozi (kinets XX — pochatok XXI stolittia) : monohrafiia. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2013. 238 s.
6. Koshanskiy N.F. Ritorika. Moskva : Izdatelskiy dom "Russkaya panorama"; Izd-vo "Kafedra", 2013. 320 s.
7. Kunch Z. Y. Klasyfikatsiia movnostylistychnykh zasobiv u rytorychnomu vchenni Teofana Prokopovycha. *Terminolohichniy visnyk*. 2015. Vyp. 3 (1). S. 157–164.
8. Kunch Z. Y. Ukrainska rytorychna terminolohiia: istoriia i suchasnist : monohrafiia. Lviv : Vyd-vo Nats. un-tu "Lvivska politekhnik", 2006. 216 s.
9. Makovych Kh. Ia., Verbytska L. O., Kapitan N. O. Slovyk terminiv i poniat z rytoryky. Lviv, 2016. 140 s.
10. Matsko L. I., Sydorenko O. M., Matsko O. M. Stylistyka ukrainskoi movy : pidruchnyk. Kyiv : Vyshcha shkola, 2003. 462 s.
11. Moskvina V. P. Dvusmyslennost rechi: stilisticheskyy aspekt. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya*. 2021. N 70. S. 90–120.
12. Musiychuk M. V. Kommunikativnyy mehanizm yumora cherez prizmu ironii kak priema ostroumiya. *Gumanitarnyye nauki v Sibiri*. 2009. N 1. S. 68–72.
13. Ponomariv O. D. Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy : pidruchnyk. 3-tie vyd., pererob. i dopovn. Ternopil : Navchalna knyha — Bohdan, 2000. 248 s.
14. Prokopovich F. Ob iskusstve ritoricheskogo desyat knig / per. G. A. Stratanovskogo. Moskva ; Sankt-Peterburg : Alyans-Arheo, 2020. 488 s.
15. Ritorika M. V. Lomonosova / P. E. Buharkin, S. S. Volkov i dr. Sankt-Peterburg : Nestor-Istoriya, 2017. 632 s.

16. Ukrainska mova : Entsyklopediia / M. V. Rusanivskiy ta in. 2-he vyd., vypr. i dop. Kyiv : Ukr. entsykl. im. M. P. Bazhana, 2004. 842 s.
17. Hazagerov G. G. Ritoricheskiy slovar. 2-e izd., stereotip. Moskva : FLINTA, 2011. 432 s.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2021 р.

Прійнята до друку 22.11.2021 р.

Колоїз Жанна

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету
Криворізький державний педагогічний університет
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна

Koloiz Zhanna

Doctor of Philological Sciences, Full Professor,
Head of the Ukrainian Language Department
Kryvyi Rih State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3670-2760>

e-mail: koloiz.zv@gmail.com